

0.3.1. A szinte körülhatárolhatatlanul gazdag anyag feldolgozásakor adott esetben a *Biblia Sacra* (a továbbiakban *BS*) vizuális összetevőiből indultam ki.

Az ezekhez hozzárendelt versek vagy magából a *BS*-ből származnak, vagy pedig a *Biblia 5.0 – Az Írás* című CD-ROM-ról (Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1997.). A digitális Biblia rövidítéseit megtartottam, ennek megfelelően: az *Sz* a Szent István Társulat által kiadott katolikus fordításra, a *K* a Károli Gáspár-féle Bibliára, az *R* pedig a Magyar Bibliatársulat református fordítására utal.

A szentek életével kapcsolatos szövegrészletek a *Legenda Aurea*ból valók.

0.3.2. Ezzel párhuzamosan Kass János életművéből (KASS: 1997. alapján) válogattam rokon illusztrációkat.

0.3.3. Az így körvonalazódó korpuszt további ('másodlagos') verbális összetevőkkel egészítettem ki (kontextualizáltam), lényegében a klasszikus magyar irodalom legjavából. E kiegészítésekhez a *Verstár – A magyar líra klasszikusai* című korongot (Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1998.) használtam fel.

Kommentárjaim megfogalmazásakor ezúttal is tartalmi, tematikai aspektusokra, illetőleg a verbális és a vizuális összetevők közötti összefüggésekre próbáltam koncentrálni. Ebben a törekvésemben megerősítettek a J. SEIBERT (szerk.): 1986. kiadványban olvasható bevezetés (*A német kiadás előszava*, fordította: HARMATHNÉ SZILÁGYI ANIKÓ) következő sorai is (5):

„Nem is olyan régen a műalkotások megítélésében még másodrendű szerepet játszott a téma. Az ábrázolások mikéntje fontosabb volt a tárgynál, az érdeklődés középpontjában a formaelemzés és a stílus állt... A tiszta forma- és stíluselemzés mellett azonban sosem szűnt meg az érdeklődés a műalkotások tárgya és jelentése iránt.”

Néhány ízben olyan képleírásokat is dokumentálok kivonatossan vagy részlegesen, amelyeket másodéves magyar szakos hallgatóim készítettek szemináriumi foglalkozáson, a szövegekre, illetőleg az illusztrációkra és alkotójukra vonatkozó információk nélkül, vagyis dekontextualizált képek alapján.⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek viszonylag kisméretű fénymásolatok felhasználásával készültek (technikai okok miatt), amelyek sajnos nem láttathatnak minden részletet kellőképpen (miként e helyütt sem).

1. Bibliai korpuszok

1.1. Ádám és Éva

1.1.1. Az 1. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 2. ábra pedig Kass János *Ádám és Éva* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS: 1997. 202).

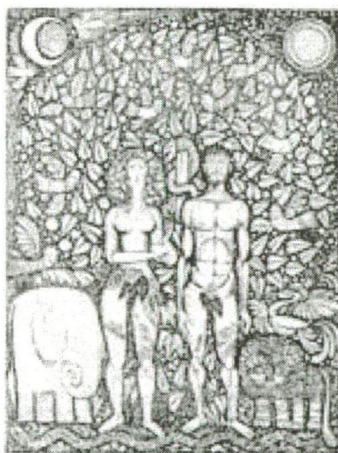
A *BS* a következő „felvilágosító” szöveget rendeli az 1. ábrán látható képhez tizen-négy nyelven:

²⁶Azután mondá Isten: Teremtsünk embert a' mi képünkre és hasonlatosságunkra: hogy uralkodjék a' tenger' halain, az égi madarakon, a' barmokon, az egész földön, és minden czuszó mászó állaton, melly mozog a' földön. (*BS*. I. Mos 1,26.)

1. ábra

Az 1. ábrán a Teremtőt mandula alakú földöntúli fény, isteni világosság veszi körül, amint megáldja a saját képére formált első emberpárt. Föltartott jobb karja felől a kisebb termetű Ádám és Éva, lényegében meztelenül, a 'kegyelem köntös'-ében (Éva saját haja öltözékében), baljánál mindenféle állatok.

2. ábra

1.1.2.1. Kass János illusztrációja is az első emberpárt mutatja (a 2. ábrán), de az Úr nélkül. Fölöttük a Nap és a Hold, mellettük a teremtés, mindenfajta állatokkal. Mögöttük

a tudás fájának lombja (az ókorban talán fügefafa, amely idővel almafává hellenizálódott), köztük a törzsére tekeredő kígyó. Láruk alatt is kígyó. Bár Éva kezében az alma (mely a termékenység, a halhatatlanság, a szerelem és a szépség szimbóluma, de a tudás, a bűn, a halál és a megváltás jelentését is hordozza) még épnek látszik, ágyékukat már fügefalevél takarja.⁶

1.1.2.2. Az Úr egy másik különleges fát is sarjasztott a Paradicsomban, az életét, amelyet kerubok őriztek lángpallóssal a kert közepén. A 3. ábrán Kass Jánosnak *Az életfa* című rézkarca látható 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 207).

3. ábra

A 3. ábrán a koronájánál és a törzsénél kezeiktől óvott életfa körül egymással szemben térdelő emberpár látható, föltartott bal tenyérrel, jobbra az örök Éva, karján-keblén kisgyerek. Fölöttük mindenütt galambok. Az egyik magyar – rajz szakos hallgatóm a következő leírást rendelte hozzá:

„A kép középpontjában egy fa látható, talán a tudás fája. Jobbról női alak, karjában gyermekével, balról szakállas, meztelen felsőtestű férfi térdel. Bal karjukat nyitott tenyérrel az arcuk felé emelik. Jobbra fönt és a fa törzsén nyitott kéz, talán az Úr keze. A bal felső sarokban a békét vagy a lélek tisztaságát jelképező galamb látható. – Illusztrációként bibliai szöveghez, esetleg ikonográfiai tanulmányhoz tudnám elképzelni.”

1.1.3. A bibliai alakok vagy események későbbi irodalmi feldolgozásai az intertextualitás különböző, a 'genotextus'-hoz szorosabban vagy lazábban, tematikusan vagy motivikusan stb. kötődő példái, 'fenotextusai'. – Az első emberpár elég gyakori 'versalkotó elem' a klasszikus magyar költészetben. Kosztolányi Dezső *Ádám* című szonettje a világháború alatt, 1916-ban (a *Mák* című kötetében) jelent meg.

ÁDÁM

Most gyakran gondolok arcodra, Ádám,
én ősapám, mert fáj, hogy létezem
s a nevem: ember. A gond szolgálágyán
feléd lóbázom csüggeteg kezem.

Papagáj, tigris közt csúf emberállat,
kire kövér kenyérfa bólogat,
körömmel vakarod vörös szakállad,
s úgy képzelem, hogy véres a fogad.

Ó, első ember... Ó, fájdalmak útja...
Te vagy a szennyes óceánnak kútja,
amelyből fájó sorsomat öröklöm.

Bár láthatnálak színről-színre téged,
hogyan most, mikor könny, átok és jaj éget,
örjögve az arcodba vágjam öklöm.

A költemény nem Ádám történetének valamely mozzanatát dolgozza fel, hanem a háborúval az emberiségre szakadt borzalmat és az ellene való tiltakozást juttatja kifejezésre (mint például az egykorú *Öcsém* vagy a *Háborús fohász az aggokhoz* című Kosztolányi-vers is, stb.). Ádám inkább keserű-fájdalmas hivatkozás: a lírai én a véres kor előképeként, állatok közt *véres fogú*, „csúf emberállat”-ként, minden jaj, fájdalom, szenvedés forrásaként aposztrofálja. Az elkeseredettség és a tehetetlenség megkérdőjelezi az ember ember voltát, a létezés értelmét, s lényegében a visszajára fordul („örjögve az arcodba vágjam öklöm”). Az itt bemutatott verbális és vizuális kontextusokhoz ezeken a szálakon kapcsolható úgy-ahogy Kosztolányi *Ádámja*.

Más elődöt, más mozzanatot látni Juhász Gyula *Ádám halála* című szonettjében (1924.):

ÁDÁM HALÁLA

A rögn ült s a csillagokba nézett,
Melyek az Édenkertben is ragyogtak,
Ó, messze, távol, gyönyörű ígézet –
És érezte, hogy már nem látja holnap.

A verejték ült fáradt homlokára,
Mely egykor az üdv fényében derengett,
Már közeleg a bokrok közt halála,
Mint az angyal, ki elvevé a kertet.

A szelíd Ábel hívja nyugovóra,
Ki a komor Kainnal egy a földben
S míg tekintete a mezőre röpken,

Eszébe jut az első boldog óra,
Mikor Évának a szemébe nézett,
És érzi: ez volt a vég és enyészet!

Juhász Gyula költeménye szemléletes hasonlaltal („Mint az angyal, ki elvevé a ker-
tet.”) von párhuzamot az Édenkert és az élet, illetőleg a kiűzetés és a halál közt. A rögről
a csillagokba révedő Ádám az Évával töltött „első boldog óra” emlékével búcsúzik az
élettől, készülődik halott fiaival, Ábel és Káin után. A vershelyzet hangulatát hatásosan erő-
síti fel a múlt és jelen idejű igealakok: *ült, nézett, érezte – hívja, röppen, érzi* stb. oppozí-
ciója. Ádám halálát a Szentírás csupán tényszerűen rögzíti: „És lőn Ádám egész életének
ideje kilencszázharmincz esztendő; és meghala.” (K: 1 Móz. 5,5.)

Az életfa pedig Komjáthy Jenő *Rohan a nap...* című költeményében a bűn és a bá-
nat gyökén sarjad.

Csak álom volt a bűn, a bánat;
Sötét gyökén életfa támad,
Mely sudarával égig ér,
És beárnyékol egy világot
Lombjával a pazér.
(Komjáthy Jenő: *Rohan a nap...*)

1.2. Noé

4. ábra

1.2.1. A 4. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, az 5. és a 6. ábra pedig
Kass János *Noé*, illetőleg *Noé bárkája* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS:
1997. 162, 16).

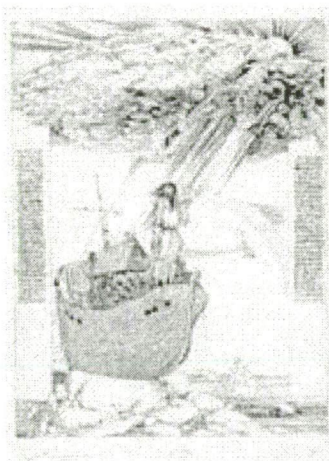
A **BS** az 1Móz 8,18-19 verset rendeli hozzá (tizennégy nyelven) a 4. ábrán látható illusztrációhoz. Az alábbiakban ennek a két versnek olvasható három magyar nyelvű változata (a digitális Bibliából a 0.3.1. alatt értelmezett jelölések alkalmazásával).⁷

¹⁸Kiméne azért Noé és az ő fiai, az ő felesége, és az ő fiainak feleségei ő vele.

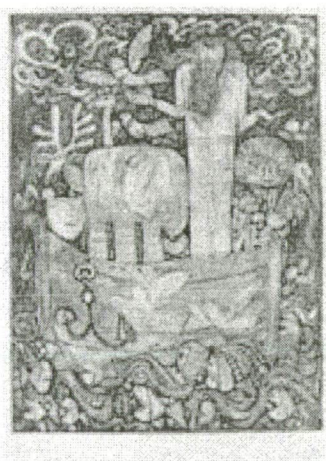
¹⁹Minden állat, minden csúszó-mászó, minden madár, minden a mi mozog a földön, kijöve a bárkából az ő neme szerint. (**K**: 1Móz. 8,18-19.)

¹⁸Noé kiszállt fiaival, feleségével és fiainak feleségeivel. ¹⁹Minden vadállat, minden háziállat, minden madár, minden földi csúszómászó kijött a bárkából, egyik fajta a másik után. (**Sz**: Ter 8,18-19.)

¹⁸Kijött tehát Nőé fiaival, feleségével és fiainak feleségeivel együtt. ¹⁹Minden élőlény, minden csúszómászó, minden madár, minden, ami mozog a földön, csoportonként kijött a bárkából. (**R**: 1Móz. 8,18-19.)

5. ábra

6. ábra

Noé az Ószövetség első pátriárkája, Ádám tizedik utóda. Attribútuma a galamb és a bárka. Az előbbi a béke egyetemes szimbóluma, az utóbbi az egyházé (is lehet). Az özönvizet a maga által épített bárkában csak ő és családja, valamint minden élőlényből egy-egy pár élte túl. Amikor bárkája megfeneklett az Ararát hegyén, először egy hollót, majd egy galambot engedett ki, hogy megtudja, eltűnt-e a földről a vízözön. A galamb másodjára friss olajággal a csőrében érkezett a hajóra, harmadjára azonban már nem tért vissza. Noé ekkor felnyitotta a bárka fedelét, és újtukra bocsátotta a teremtményeket.

A *BS* (4. ábrán látható) illusztrációja Noé történetének utóbbi mozzanatát ragadja meg, amikor a pátriárka és minden elevenek a bárka ajtaján át a szárazföldre lépnek, s szétszóródnak földön és égen.

1.2.2. Kass János (5. és 6. ábrán látható) illusztrációi a fentinél kissé korábbi mozzanatot ábrázolnak, amint a pátriárka 'próbaút'-ra bocsátja a tenyeréből a galambot (Ter 8,8 vs 10 vs 12).

Az 5. ábra a már megfeneklett, a 6. a még hánykódó hajót jeleníti meg, az előbbi világos háttérben tisztuló égbolt, napsugarak és előtűnő szivárvány, az utóbbiában sötét felhők, zuhogó eső. Noé mindkét esetben a hajó orrán áll, tenyerén a galamb, körülötte a nyüzsgő élet.

Az 5. ábrán látható rézkarc bal és jobb oldali 'keret'-ében a művész szép kalligráfikus nagybetűivel a következő (az 1 Móz 6,14, 16-17; 7,1, 4, 11, 18, 21, 24 és 8,6-8 verseknek megfeleltethető) verbális nyelvi szöveg olvasható⁸:

„CSINÁLJ MAGADNAK GÓFER FÁBÓL BÁRKÁT, REKESZTÉKEKET CSINÁLJ A BÁRKÁBAN, ÉS SZURKOZD MEG KÍVÜLRŐL, BELÜL SZUROKKAL. ABLAKOT CSINÁLJ A BÁRKÁN, A BÁRKA AJTAJÁT PEDIG OLDALT CSINÁLD. ÉN PEDIG IME ÖZÖNVIZET HOZOK A FÖLDRE, HOGY ELVESZEJTSÉK MINDEN TESTET, MELYBEN ÉLŐ LÉLEK VAN AZ ÉG ALATT. MONDA AZ ÚR NOÉNÁK: MENJ BE TE ÉS EGÉSZ HÁZAD NÉPE A BÁRKÁBA. MERT HÉT NAP MÚLVA ESŐT BOCSÁTOK A FÖLDRE NEGYVEN NAP ÉS NEGYVEN ÉJJEL. NOÉ PEDIG HATSZÁZ ÉVES VALA, AMIKOR ÖZÖNVÍZ VOLT A FÖLDÖN. A VIZEK PEDIG ÁRADÁNAK ÉS NEVEKEDÉNEK A FÖLDÖN, ÉS A BÁRKA JÁR VALA A VÍZEN. ÉS ODA VESZEN MINDEN FÖLDÖN JÁRÓ TEST, MADÁR, BAROM, VAD, ÉS A FÖLDÖN NYÜZSGÓ MINDEN CSÚSZÓ-MÁSZÓ ÁLLAT. ÉS ERŐT VEVÉNEK A VIZEK A FÖLDÖN SZÁZ ÖTVEN NAPIG. ÉS LÖN NEGYVEN NAP MÚLVA, NOÉ KINYITÁ A BÁRKA ABLAKÁT. KIBOCSÁTÁ A HOLLÓT, KIBOCSÁTÁ A GALAMBOT, HOGY MEGLÁSSA, VAJJON ELFOGYTAK-E A VIZEK”

Mindkét illusztráció az idézett applikáció végére 'rajzolt' „kibocsátá a galambot” mozzanatot mutatja be (kis eltéréssel). Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 6. ábrához.

„Az illusztráció Noé bárkáját juttatja eszembe. A túlélést és a menekülést, az újrakezdést és a reményt. Persze búcsúzást és szomorúságot is. – A képen egy bárka hányódik a háborgó tengeren, a sötét és felhős ég alatt. A csónakban köpenyszerű, világos ruhában szakállas férfi áll, karjait szétárja, jobb kezéről galamb száll a magasba. Állatok veszik körül: balról derekáig érő elefánt, fölötté szarvas, zsiráf, jobbról nyúl, mögötte oroszlán. A bárka oldalán horgony és galambok, az előtérben halak, kígyók láthatók, talán egy polip is.”

1.2.3. Noé meglehetősen gyakori versalkotó 'elem' klasszikus líráinkban. A legbibliásabb magyar költő, Ady a következőképpen értelmezi át, illetőleg aktualizálja a történet főbb motívumait (1905-ben):

NOÉ BÁRKÁJA

Volt egyszer egy hajó,
Tarka népű bárka,
Szél-beli özönvíz
Omlott, csapott rája –
Mokra s kuruc mennykő
Tüzét mind ráhordta,
Noé bárkájának
Címezte, csufolta.

Hajh, hajh! Hol a hajó?
Tréfás kedvű átok:
Most a bal-vizeken
Keres Araratot.
A régi bárkának
Férgesét kiszedte,
S még tarkább sereggel
Száguld vad vizekre.

Negyvennyolcas tigris
És disszidens fóka,
Éjszakai bagoly
És nemzeti róka,
Szárnyaló turulok
És csökönyös rákok,
Ilyen Noé-bárkát
Tán Noé se látott.

Rajt' a szőlő-tő is,
Negyvennyolcas töke,
(Régi, nemes nektárt
Kapunk-e még tőle?)
Kossuth-Noé viszi
Vadvizeken át is,
Hajh, de kár, hogy viszi
A *filoxerát* is.

A *Noé bárkája* című költemény nem jelent meg kötetben, de minden bizonnyal Ady alkotása. Szarkasztikus utalásai, metaforái („negyvennyolcas tigris”, „disszidens fóka”, „nemzeti róka” stb.) a *tarka* összetételű és elvtelen koalícióra (Alkotmánypárt, Függetlenségi Párt, Néppárt stb.), valamint Kossuth Ferencre (a Függetlenségi Párt elnökére, a későbbi koalíciós kormány miniszterére) vonatkoznak.

1.3. Lót és leányai

1.3.1. A 7. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 8. ábra pedig Kass János *Lót és leányai* című rézkarcát mutatja 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 204).

7. ábra

A **BS** a következő felvilágosító szöveget rendeli a 7. ábrán látható illusztrációhoz:

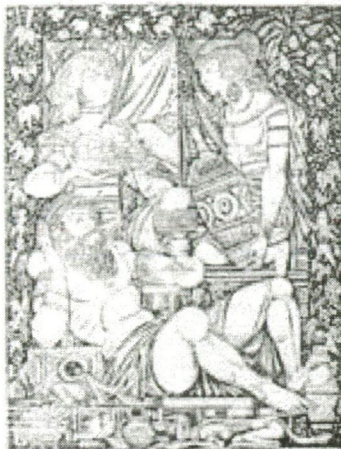
²⁴Ekkor bocsáta az Isten Sodomára és Gomorrára kénköves és tüzes esőt az Istentől az égből. ²⁵És fölforgatá ezen városokat, és az egész körülfekvő tartományt, a' városnak minden lakosaival, és a' földnek minden növényeivel együtt. ²⁶Lótnak: felesége pedig visszatekintvén sóoszloppá változék. (**BS**: I. Mos. 19, 24-26.)

Lót Ábrahám unokaöccse. Történetének többnyire két epizódját szokták megjeleníteni. Az egyik a következő. Szodomában Lót bizonyult az egyetlen igaz embernek, ezért amikor az Úr tüzes esővel pusztította el Szodomát és Gomorrát (mintegy az Utolsó ítélet előképeként), ő és családja, a felesége és a két lánya elmenekülhetett. Asszonya azonban az Úr tilalma ellenére is visszanézett a lángoló városra, ezért sóbálvánnyá kövült.

A 7. ábrán látható kép, illetőleg a hozzá rendelt versek ezt a jelenetet tárják elénk. Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte az illusztrációhoz:

„A képen négy személy látható, az előtérben hárman 'kifelé' sietnek, a bal alsó sarok irányába. Az elől haladó két ember nő, az egyikőjük kendőjével takarja arcát, a másikójuk összekötözött batyut cipel a fején. Sarkukban erős, izmos férfi, a vállán csomaggal. Lepelszerű ruhát viselnek, amely testük körül lobog. Arcukon rémület, menekülés, tekintetüket mintha valami nagy fény vakítaná. Mögöttük, nekünk háttal, vékony nőalak zuhan jobbra, égre nyújtott kezekkel. A háttérben borult ég alatt égő város, épületek, tornyok láthatók.”

1.3.2. Kass János (8. ábrán látható) illusztrációja Lót életének másik epizódját mutatja.

8. ábra

Szodoma pusztulása után Lót a hegyekbe menekült lányaival. Minthogy vőlegény nélkül maradtak, leitatták apjukat, és gyengéd incestusba hemperedtek vele, amiről a próféta mit sem tudott. Mindketten fogantak tőle, egyikőjük Moábot, másikójuk Benamit szülte. Lót tehát apja is, nagyapja is a két fiúnak, ők pedig féltestvérek és unokafivérek egyszerre. Utódaik, a vérfertőzésből származó moabiták és ammoniták állandó ellenségeskedésben álltak Izraellel.

A 8. ábrán a próféta hever elfüggönyözött barlangsátra közepén ágyékkötőben, jobb kezével a fejét támasztja, bal kezében serleg, mögötte két gyönyörű nőalak, gyümölcsöt és bort szolgálnak fel kaptos apjuknak. A képet szőlőlevelek és fürtök keretezik. „Mintha egy fürdőbe vagy hárembe lépnénk – írja az egyik hallgatóm –, amikor a hölgyek kiszolgálják az urakat.”⁹

1.3.3. A bibliai alakok közül Lót nem túlságosan 'népszerű' a magyar klasszikusok körében. De azért akad rá példa. Madách Imre műve históriájának első epizódját dolgozza fel. A *BS* (7. ábrán látható) vizuális nyelvi megfogalmazásával nagyjából korrespondens utolsó négy versszaka a következő:

„Óh mint dül, óh mint forr az egek tűzárja,
Halld a nép örvengő, elhaló sirását.
Lángtenger már minden, itt-ott egy torony még,
Mint sötét kísértet, tartja fel folyását.”

„Hát fecskénk, mond a nő, a dalos kis állat,
Elvesz-é az is? Hejh, Isten őt mért sujta?”
„Ahol esni kell a büszke palotának,
Ott a fecskéfészek a sors áldozatja.

És midőn felírják a toronynak estét,
A fecskére nincs gond, az el van feledve.
Óh de jőjj, kövess nő, s hátra ne tekints, mert
Kebled e rettentő képtől megmeredne.”

„Hadd meredjen s vesszen együtt kis körével,
Hadd feledjék azt is, mint a fecskefészket,
Csak te élj és szenvedj, mint igaz próféta!”
Ezzel hátra fordult, s iszonytól kővé lett.
(Madách Imre: *Lót*)

Madách verse Lót Szodoma népéhez intézett prófécijában, illetőleg a feleségével folytatott dialógusában mutatja be a város és a környék pusztulását, valamint az asszony szenvedését, ragaszkodását zárt kicsi világához, fecske fészkéhez, és kővé válását.

1.4. Izsák feláldozása

1.4.1. A 9. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 10. ábra pedig Kass János *Izsák feláldozása* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS: 1997. 205).

9. ábra

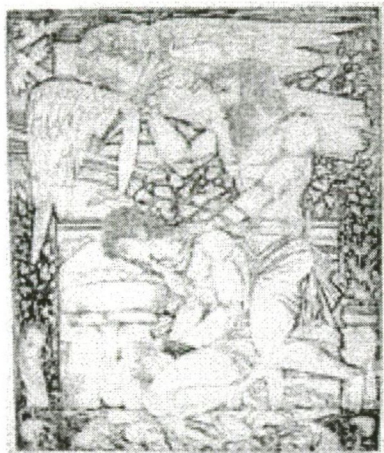
A *BS* a Ter 22,11-12 verseket rendeli hozzá a 9. ábrán látható illusztrációhoz.

¹¹De az Úr angyala rászólt az égből és azt mondta: „Ábrahám, Ábrahám!” „Itt vagyok” – felelte. ¹²Az folytatta: „Ne nyújtsd ki kezedet a fiú felé és ne árts neki. Most már tudom, hogy féled az Istent és egyetlen fiadat sem tagadtad meg tőlem.” (Sz: Ter 22, 11. 12.)

Izsák az idős Ábrahám elsőszülött fia az Úr ígéretében, akit a pátriárka a Teremtő parancsára kényszerül feláldozni. „A képzőművészetben a dráma csúcspontját szokták megjeleníteni: az áldozati oltárnál térdelő Izsákra Ábrahám már-már lesújt késével, amikor egy angyal vagy a felhőkből kinyúló Isten keze megakadályozza ebben (...) Végül Izsák helyett egy a szarvánál fogva a bozótban vagy egy fán fennakadt kost áldoz fel, amelyet a keresztfán függő, feláldozott Krisztus előképének tekintettek ugyanúgy, mint magát Izsákot” (SEIBERT: 1986. 9-10).

1.4.2. A *BS* illusztrációjához hasonlóan Kass János rézkarca is a drámai csúcspontot jeleníti meg (a 10. ábrán). Mindkét kompozíciót Ábrahám alakja dominálja, előtte a térdre szorított Izsák, fölülről az angyal nyújtja kezét óvón az elsőszülött feje fölé.

10. ábra

A 9. és a 10. ábrán bemutatott illusztrációk főbb különbségei a következők: Kass alkotásán a kevésbé meglelt korú, de talán kissé hitehagyottabb vagy legalábbis nem a *csillagokba néző* Ábrahám jobbról, az áldozatnak háttal és meztelen felsőtesttel jelenik meg; Kass Izsákja erőteljes, de sorsába törődött fiatal férfi, előre kötözött kezekkel, aki a sziklaoltár előtt térdel, a *BS*-é rémült fiatal fiú, hátra csavart karokkal, aki az oltáron térdel. A *BS* illusztrációján a kos hátán érkező angyal oltalmaz, és láthatóan kommunikál is, Kassén vízszintesen a képbe 'úszva', inkább csak oltalmaz, stb.¹⁰

1.4.3. Izsák történetével kapcsolatban klasszikus líránk reprezentáns alkotása Juhász Gyula *Izsák sírása* című verse (1916.).

IZSÁK SÍRÁSA

Ó Ábrahám, kopár vagy, mint a hó már,
Mely vén hegyek tetőin vesztegel.
S hideg a szíved, mint e sziklaoltár,
Melyen ifjú véremmel vesztesz el.

Ó Ábrahám, te meddő bölcsességed
S konok hited tesz a szívemre kést.
Az Isten néma, ó de hív az élet,
Süket füled nem hallja énekét?

Ó Ábrahám, te csillagokba nézel
És Sára arcán nem vársz már mosolyt.
De bennem most csírázik az ígélet
S te a csíráat halálra taposod?

Ó Ábrahám, az Isten messze, fénylő,
Bölcs és magos, te látod, féled őt,
De élni vágyik a fiatal élő
És élni nem bűn még az Ur előtt?

És félni nem bűn fényes kés hegyétől,
Mely megkereste ifjú szívemet.
Ó Ábrahám, az angyalok az égből
Remegve néznek és – könyörgenek.

Juhász Gyula költeménye az ifjú Izsák monológja, akinek a Szentírás megfelelő szöveg helyén mindössze egyetlen kérdés jut: „ímhol van a tűz és a fa; de hol van az égő-áldozatra való bárány?” (K: 1 Móz. 22,7). A vershelyzetet az anaforikusan megszólított Ábrahám *konok*, rideg, csillagnéző hite, amely végső soron Isten ígéletével is ellentmondásban áll, hogy tudniillik megsokasítja a pátriárka utódait, és az ifjú természetes élni akarása („bennem most csírázik az ígélet”), az élet Ábrahám számára tűnt szépségei („Sára arcán nem vársz már mosolyt”) polarizálják. De még az angyalok is Izsákért *könyörgenek*.

1.5. Mózes

1.5.1. A 11. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 12. ábra Kass János *Mózes / Az öldöklő angyal* című rézkarcát mutatja 1967-ből (forrása: KASS: 1997. 97), a 13. pedig Kass *Mózes és Cippóra* című képét 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 201).

A *BS* a 2 Móz 12,31-33. verseket rendeli a 11. ábrán látható illusztrációhoz.

³¹És hívatá Mózeset és Áront éjszaka és monda: Keljetek fel, menjetek ki az én népem közül, mind ti, mind Izráel fiai és menjetek, szolgáljatok az Úrnak, a mint mondatok. ³²Juhaitokat is, barmaitokat is vegyétek, a mint mondatok és menjetek el és áldjatok engem is. ³³És az Egyiptombeliek erősen rajta valának, hogy a népet mentül hamarabb kiküldhessék az országból; mert azt mondják vala: mindnyájan meghalunk. (K: 2 Móz 12,31-33.)

E versek, illetőleg a 11. ábrán látható események bibliai háttere vázlatosan a következő. Mózes (mint Krisztus előképe) kéri a fáraót, hogy engedje szabadon Izrael népét, a fáraó azonban megtagadja a kérést. Az Úr ezért tíz csapással sújtja az országot: a víz vérré változik, békák, szúnyogok, böglyök lepik el az országot, dögvész pusztít,

fekélyek borítják el az egyiptomiak testét, jégeső, saskajárás, majd sötétség száll az országra (2Móz 7,8-12). A fáraó mégis hajthatatlan maradt, emiatt bekövetkezik a tizedik csapás is, az Úr minden elsőszülöttet elpusztít: „Én végigvonulok azon az éjszakán Egyiptomon, és megölök minden elsőszülöttet Egyiptomban: embert és állatot, s ítéletet tartok, Egyiptom minden istene fölött, én, az Úr.” (Sz: Kiv 12,12.) Az izraeliták a bárány vérével kenték be az ajtófélfákat, illetőleg a szemöldökfákat, s ezáltal menekültek meg a pusztító, az ártó angyal öldöklésétől. Azon az éjszakán (Abib vagy Niszan hónap 14-én) hangzanak el a fáraónak a 2 Mózes 12,31-33-ban olvasható szavai.

11. ábra

A 11. ábra centrumában jellegzetes egyiptomi obeliszk előtt a fáraó látható, amint beszédet intéz a balról álló Mózesnek és testvérének, Áronnak, fölül öldöklő, szárnyas angyalok, kezükben kard, másutt a városban az elsőszülöttek tetemei, zokogó anyák, családtagok.

1.5.2.1. Kass János illusztrációján (a 12. ábrán) sötét háttérben csak a bosszúálló angyal jelenik meg a város fölött. Erőteltjes, szakállas férfiarc, feje fölé emelt kezében kés. Valósággal eltörpül alatta a város.¹¹ Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 12. ábrához.

„A kép nagy részét kontúros férfialak, valamilyen vezér, akár hadisten is lehet, tölti ki, aki jóval nagyobb, mint az alatta húzódó város. Ruházata szinte szétterül a házak fölött. Vonásai erőteljesek, markánsak, feje fölé tartott kezében tör. A háttér sötét, félelmetes. A keretben különböző figurák, fejek, kezek tűnnek elő.”

1.5.2.2. A 13. ábrán Mózes és felesége, Cippóra („Madárka”) látható (melyet több változatban is megrajzolt a mester). Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte hozzá:

„A képen a szerelmi vágy kibontakozását láthatjuk, némi tartózkodással. Egy hosszú hajú, szakállas férfi és egy fölékszerezett, göndör hajú nő fordul egymással szembe, válluk, mellük meztelen. A férfi jobb kezével a nő mellét tapintja. Orruk összeér, egyikőjük esküre tartja középtűt a kezét. A férfi mintha a nő felett állna. Az illusztráció vonalvezetése egyszerű, tiszta, nemes.”

12. ábra

13. ábra

14. ábra

1.5.2.3. A 14. ábrán Kass János *Kőtáblák* című rézkarcát tekinthetni 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 198).

Kass János 14. ábrán bemutatott illusztrációja Mózes mint prófétát ábrázolja, kezében a törvénytáblákkal, melyek Isten szövetségét jelképezik az emberrel a törvény által. Az Úr a Sínai hegyen pecsételte meg frigyét a népével, midőn Mózes megkapta a táblákat. A fölül lekerekített kettős táblán római számok jelzik a tízparancsolatot. Mózes feje fölött ragyog a nap. A képet galambot, olajágot tartó figurák keretezik.

1.5.3. Mózes a magyar irodalom klasszikusainak körében az egyik legtöbbet 'foglalkoztatott' bibliai személyiség (Madách drámáján kívül is). Kosztolányi Dezső *Mózes imája* című költeménye 1905-ből való.

MÓZES IMÁJA

Hatalmas úr, sziklás erősség,
te láthatatlan nagy titok.
Intesz, s a földi munka hőseit
dörgő szavaddal elhivod.

Te fenn a csillagoknak ormán
trónolsz ragyogva, komolyan.
Mi itt törődünk lenn mogorván
s tűn életünk, mint a folyam.

Te tündökölsz a másvilágon
magánosan, győzhetlenül.
A mi sorsunk csak röpke álom,
mely az idővel elrepül.

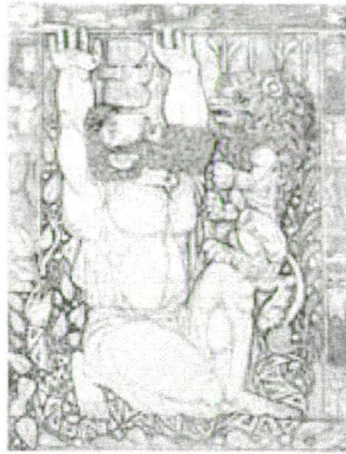
Ránk csapsz dúló, sötét haraggal,
s mi hervadunk, miként a fű,
mit a kaszás vígan levagdal,
te végtelen vagy s tiszta, hű.

Kevés időig sírva élünk
s aztán a sírra rábukunk.
Légy szörnyű harcainkba vélünk,
s taníts meghalni, ó, urunk!

Kosztolányi imájában Mózes nem bűnbocsánatért, nem a szabadulásért, nem a népért stb. fordul az Úrhoz. A költemény szövegszerző elve az ellentét, melyet a *végtele*n isteni szféra, az örökkévalóság és a gyötrelmes, múlt földi élet, e „röpke álom” képei hordoznak: *te – mi, fenn – lenn, trónolsz – törődünk, ragyogva – mogorván, sötét – tiszta* stb. Ám az Úr e munkás világból is elszólítja, halni hívja a halandót. Előbb-utóbb ezt is megtanuljuk, ha ügyel-bajjal is. Az ima inkább szerepvers, mintsem valamely ószövet-ségi szövegrészlet vagy epizód parafrázisa.

1.6. Dániel próféta

1.6.1. A 15. ábrán Kass János *Dániel próféta* című rézkarca látható 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 200).

15. ábra

Dániel, ószövetségi próféta történetét leggyakrabban két megpróbáltatásával ábrázolja a művészettörténet. Az egyik: Dániel az oroszlánok barlangjában, amikor is az ülő vagy álló próféta imára emeli kezét; a másik: a három ifjú a tüzes kemencében.

Az első háttérben ez áll. A babiloni fogság idején (i. e. 587 – 517) Dárius király főfelügyelővé nevezi ki Dánielt, majd rátermettsége, tehetsége jutalmául az egész birodalma fölé akarja rendelni. A felügyelők és a satrapák irigységükben mindenféle ürtügyet felhoztak ellene, de nem lehetett hibát találni benne. Ezért olyan határozatot adtak ki a királlyal, amely összeegyeztethetetlen volt Dániel őseinek szokásaival. A próféta természetesen hű maradt a mózesi törvényekhez. Emiatt már bevádolhatták, mondván a királynak: „Dániel, aki Júda foglyai közül való, nem törődik veled és tilalmaddal, amelyet kiadtál. Naponta három ízben elvégzi imádságát” (Sz: Dán 6,14). Így került az oroszlánok barlangjába, Isten azonban elküldte angyalát, s az bezárta az oroszlánok száját. Miután a király ily módon megbizonyosodott Dániel ártatlanságáról, azokat a férfiakat vette az oroszlánok közé, akik bevádolták.

Kass János illusztrációján (a 15. ábrán) az oroszlánok barlangjában látható Dániel. A próféta kígyón guggol (az 1.6.2. alatt is motiválható módon), bal térdén a király(i) fenéke. Tekintetét és kezét az égre emeli. A felső vízszintes mezőben előre nyújtott kezű angyal, az oldalsó függőleges mezőkben pedig olajágot tartó nőalak és kígyót szorongató, szakállas férfi látszik. Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 15. ábrához.

6. Egy jubileumi kiadvány margójára. Kass János: Ötven év képen és írásban

„A képen díszes keretben robusztus férfi látható, fél térdre ereszkedve, kezét az égbe emelve. A másik térdén viszonylag kis termetű oroszlán ül.”

1.6.2. Ha nem is gyakran, de Dániel is szerepel a klasszikus magyar irodalomban. Arany János a *Toldi szerelmének* Ötödik énekében így foglalja hasonlatba:

Mint éhes oroszlán Dániel vermében:
Bömböl egyet, szörnyűt, börtöne mélyében,
(Arany János: *Toldi szerelme*, Ötödik ének, 51)

Babits pedig önálló éneket szentel a prófétának (*Az istenek halnak, az ember él* című kötetében).

DÁNIEL ÉNEKE

Mégis megemlékeztél rólam, Isten
és azokat, akik téged kerestek,
akik téged szeretnek, megtaláltad.

Ifjú próféták üstökét ragadva
elhozta babilóni ketrecemhez
a fűgét és a datolyát kezökben.

Hirdesd azért, világosság, sötétség,
az Urat! Hirdesd, pusztaság, folyóvíz
s bölcs cethalak és minden vízben-üstök!

Adjatok nekem szurkot, faggyat és szőrt:
fegyver nélkül megölöm én a sárkányt,
a cifra szörnyet, aki nektek isten.

De az oroszlánt nem bántom, ki engem
nem bánt. Estére visszatérek hozzá
s vad teste bundás melegében alszom.

Hallom majd nagy szívét dobogni; a föld
vele dobog, s az ég is; – én meg alszom
ringatva, mint az Isten csecsemője.

Dániellel (az 1.6.1. alattihoz) hasonló eset történt Círusz (Kürosz) király uralkodása idején is. A próféta Kürosz bizalmasaként leplezi le Bél papjainak csalását, majd elpusztítja a bálványt. De volt egy kígyó is, amit Dániel fegyver nélkül ölt meg: „szurkot, hájat és szőrt vett, összefőzte őket, pogácsákat csinált belőlük és beadogatta őket a kígyó szájába. A kígyó megette és szétpukkadt.” (Sz: Dán 14,27.) Ekkor a király ellen támadtak a bábeliek, s ő kénytelen volt kiadni nekik a prófétát. Így került ismét oroszlános verembe.

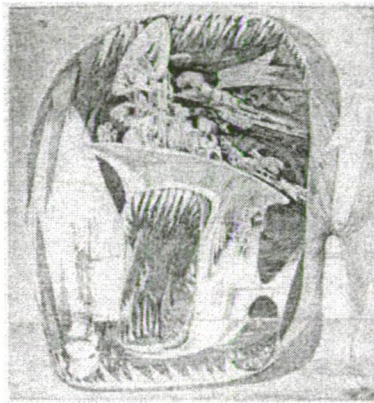
Babits éneke ezt az epizódot dolgozza föl. A költemény második strófájában szereplő „ifjú próféták” voltaképpen Habakuk, akit az Úr angyala üstökénél fogva vitt Júdeából Babilonba, a barlanghoz, hogy étekkel kínálja Dánielt. Ekkor így fohászkodik föl a

próféta: „Megemlékeztél rólam, Istenem, mert te nem hagyd el azokat, akik szeretnek.” (Sz: Dán 14,38.) A Babits-vers felütése ennek a fohásznak a parafrázisa. Dániel ezúttal is megmenekült, s a feltámadás reményének megtestesítőjévé vált. A költemény lényegesen szorosabb intertextuális kapcsolatban áll a bibliai előtörténettel, mint például Ady verse az 1.2.3. alatt. Harmadik strófája egyszersmind a *Jónás könyve* előképének tekinthető.

1.7. Jónás a cethalban

1.7.1. A 16. ábrán Kass János *Jónás a cethalban* című rézkarca látható 1970-ből (forrása KASS: 1997. 165).

16. ábra

¹Az Úr odarendelt egy nagy halat, hogy nyelje el Jónást. Jónás három nap és három éjjel a hal gyomrában volt. (Sz: Jón 2, 1.)

Amint közismert, Jónást az Úr küldte a Tigris menti, romlott Ninivébe (ma Mo-szul), hogy bűnbánatot hirdessen, a próféta azonban, rendhagyóan, ki akart térni a feladat elől, és hajóra szállt. A hajósok, hogy megmenekedjenek a hirtelen támadt viharból, sor-sot vetnek, majd a tengerbe dobják, mire a hullámok elcsendesednek. Az Úr odarendelt egy óriási cetet, s az elnyelte Jónást. Három nap, három éjt a hal gyomrában volt (miként az Emberfia a föld szívében), végül szárazra vetette a hal.

„(...) A feltámadt Krisztus előképének, a bűnbánatot hirdető prófétának az ábrázolása méltán került a templomokban a szószékre; a 18. sz.-ban még arra is van példa, hogy a szószéket kitátott szájú cethal formájára alakították ki” (SEIBERT: 1986. 154).

Kass János grafikája (a 16. ábrán) azt a mozzanatot ragadja meg, amint a cet vagy inkább a cetben a cet elnyeli a prófétát.

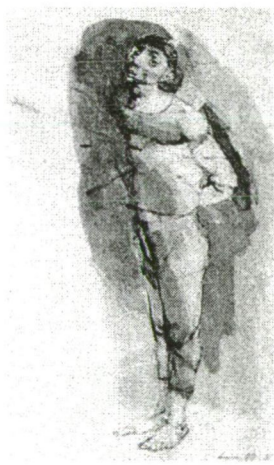
1.7.2. Jónás históriája irodalmunkban Babits Mihály nagyszabású tolmácsolásában a legismertebb. A kötetben 1940-ben megjelent elbeszélő költemény Babits emberi és művészi kiteljesedésének szintézise. RÓNAY GYÖRGY ekként látja: „A babitsi ironia és rejtezkedve-vallás e mesterművében a bibliai történet – költői értelemben véve a szót, hiszen, mint tudjuk, az ószövetségi *Jónás könyve* maga is költői alkotás – egyszerre lett a legfájóbb személyes vallomás költői objektivációja és az elfúló emberi tiltakozás megrázó kiáltása” (RÓNAY: 1973. 282). A 16. ábrán bemutatott jelenet Babitsnál így fest:

Az Úr pedig készített vala
Jónásnak egy hatalmas cethalat
s elküldte tátott szájjal hogy benyelne
halat s vizet vederszám nyelve mellé
minek sodrán fejjel előre, hosszant
Jónás simán s egészben úgy lecsusszant
gyomrába hogy fején egy árva haj
nem görbült...

2. Legendák

2.1. Szent Sebestyén

2.1.1. A 17. ábrán Kass János *Szent Sebestyén* című tusrajza látható 1957-ből (forrása: KASS: 1997. 47).

17. ábra

Diocletianus kegyencének attribútuma a nyílvessző. A pestisszent általában ágyékkötőben, fatörzshöz / oszlophoz kötözve jelenik meg, testéből nyilak állnak ki. „A le-